

УДК 930.25 : 336.7(497.11 Ниш)“1888/1948“

НИШКА ЗАДРУГА НИШ
(1908 - 1948)

Нишка задруга основана је 1888. године под називом Нишка задруга за међусобно помагање и штедњу. Она је прва приватна банкарска организација у Нишу, основана као задруга. Нишку задругу основала је група трговаца, међу којима су били Душан Валожих, Живко Стоиљковић и Тодор Крајналић. Вишегодишњи председник Управног одбора био је Анта Миличевић. Почела је скромно: у билансу за прву годину пословања исказала је уплаћени капитал-главницу у износу од 36.329 динара, који се састојао од 2.304 делимично улаћена удела првог кола. У почетку имала је 38 улагача са укупно 23.508 динара уштеђевине, док су менични зајмови износили 73.346 динара¹⁴⁵.

Због неповерења једног дела оснивача, меничних зајмова, недовољних улога на штедњу и позајмица од Народне банке и Београдске задруге, Нишка задруга се нашла у позицији опстанка. Да би повећала сопствени капитал-одлучила се на упис и уплату удеоница другог кола. Ради стварања још веће сигурности за своје пословање и онемогућавање даљег повлачења удела Задруга је донела одлуку 1893. да се дотадашње удеонице, као привремене, замене сталним удеоницама, тј акцијама.

На својој V редовној скупштини од 02.03.1893. донет је и поступак за промену Правила по којима треба да поступе задругари она изгледају овако:

1. За све уделе I и II кола, издаће се задругарима од 01. Јула тек. године сталне удеонице-акције у вредности од 50 динара. Који од задругара жели да узме већи број сталних удеоница-акција него што му припада по уложеном капиталу на удеоничке књижице I и II кола до краја јуна ове године, тај треба да пријави задрузи усмено или писмено најдаље до краја маја ове године, и да представи колико већи број сталних удеоница-акција жели да добије.

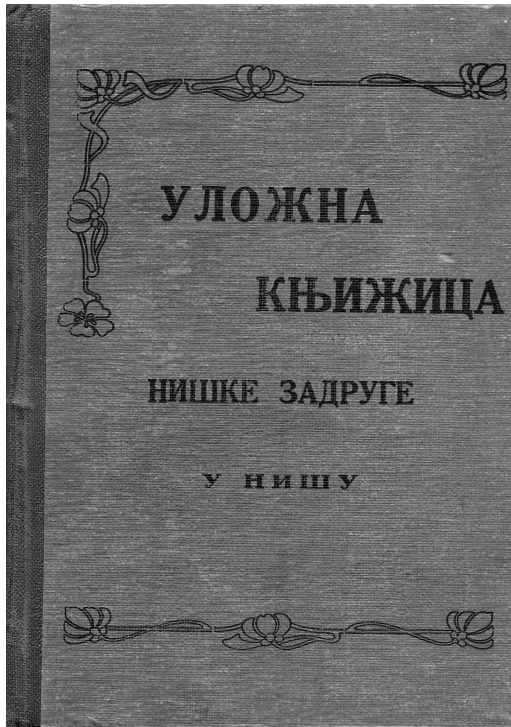
¹⁴⁵ Енциклопедија Ниша-Привреда, Градина; Ниш 1996. стр. 19

2. Који од задругара I и II кола неће да прими сталне удеонице-акције, него хоће да му се досади уложени капитал врати, треба да пријави задрузи, писмено или усмено, најдаље до краја месеца априла ове године. Задругари који до краја априла не пријаве повраћај својих уложених капитала на уложне књижице I и II кола, имају своје меничне обавезе скинути са себе и својих саподписника до краја тек. године, а у току овог времена, вратиће им се њихови капитал, а онима, који немају меничних обавеза, вратиће се њихови капитал одмах до 15 августа ове године.

3. Који од задругара за повраћај капитала не јави до краја априла ове године, задруга ће сматрати да је пристао да прими сталне удеонице-акције за његов уложени капитал, па ће му такове издати од 01. Јула ове године, а о броју, који одговара вредности његовог уложеног капитала.

Према томе задруга позива задругаре који желе да приме сталне удеонице било колико им припада, или ако који хоће и већи број да се јаве до краја маја, тако и оне који неће сталне удеонице-акције, да се пријаве до краја априла ове године¹⁴⁶.

Нова Правила Нишке задруге за кредит и штедњу, била су потврђена од стране Министра народне привреде 12.04.1896. године¹⁴⁷. Послујући као акционарско друштво Задруга је исплаћивала дивиденду. Тек увођењем нових правила као што су право на меничне зајмове и могућност да висину камате задругарима одређује Управни одбор према новчаним приликама, као и повећање дивиденде, створени су бољи услови за штедњу.

Уложна књижица Нишке задруге улагача Николе Г. Стевановића пеш. пуковника.

Нишка задруга је пре свега штедњу грађана организовала примајући новац за који је одређивала камату и то: на уложене књижице, текући рачун и благајничке упутнице.

Задруга је давала новац на зајам својим члановима на њихове удеоничке књижице и то највише до две трећине од уплаћених сума са роком од 1-3 месеца. Новац се даје и на зајам преко менице, уз услов да осим законских прописа одговара још и следећим захтевима: Да гласи на суму од 50-5000 динара; да има поред најмање 2 сигурна потписа, још на сваки тражених 200 динара зајма, по једну сталну акцију; да рок исплате није дужи

¹⁴⁶ Новине, "Слобода" лист за политику привреду и књижевност, бр. 28 од 12.03.1878. г. стр. 4.

¹⁴⁷ ИАН, Правила Нишке задруге за кредит и штедњу, Ниш 1896. стр.

од 3 месеца; да је плаћање у Нишу; да је од потписника бар један становник Ниша; да је сваки потпис на меници протоколисан у посебној књизи код задруге; да гласи по наредби и да обавезом мора бити жирирана¹⁴⁸.

Органи Нишке задруге су:

1. *Управа*
2. *Надзорни одбор*
3. *Збор удеоничара*

Управу су чинили Управни одбор и Управник. Управни одбор састјао се од 12 чланова и 6 заменика, од којих један је правник. Управни одбор води све послове Задруге, у колико не припадају у делокруг надзорног одбора и удеоничарског збора. Управни одбор бира збор на три године. За извршење одлука Управног одбора и за руковођењем задруге, Управни одбор поставља управника. Његова је дужност да се све одлуке управног и надзорног одбора спроводе тј. извршавају.

Надзорни одбор врши контролу над целокупним радом Управног одбора. Врши преглед годишњих рачуна, биланс, поделу добити и освему подноси извештај годишњем збору. надзорни одбор састављен је од 6 чланова и 3 заменика, које бира збор сваке године из своје средине.

Збор удеоничара чине сви удеоничари који имају најмање 1 удеоницу. Они су били редовни или ванредни. Редовни збор састаје се сваке године најдаље у марту месецу, кад год управни одбор нађе за потребно, или кад то захтеваају 300 удеоничара, који на збору имају право гласа. Ванредни збор може сазвати и надзорни одбор. Збор је доносио пуноважна решења само онда када на њему присуствује најмање 300 гласача.¹⁴⁹

Успешно пословање Задруге подстакло је Управу да предложи задругарима проширење делатности на привредне послове. До тога је дошло 1912. године, када је у Нишу, на Горици подигнута *Фабрика белих цигала и керамичких плочица*. Вредност фабрике, по билансу за 1915. годину износила је 266.187 динара. У овом билансу исказани су и други привредни послови: улагање у Фабрику цемента у Поповцу; у робу и грађевинске радове у Пироту и на Казнено-поправном дому у Нишу¹⁵⁰.

Производни програм Фабрике белих цигала и керамичких плочица био је разноврстан: запошљавајући 30 радника могла је да произведе, осим 4.000.000 комада цигала, и 500.000 комада бетонских плочица; 300 надгробних споменика; 800 м. кв. степеништа и 100 м. кв. соли и тераца¹⁵¹. Али због лошег квалитета земље која је коришћена као сировина и економске кризе њено пословање пратиле су велике тешкоће.

Искуство Фабике белих цигала Нишке задруге био је повод за закључак да су прошла времена кад се исплатило улагати банкарски капитал у индустријска предузећа. У условима несташице новца и смањене потражње роба

¹⁴⁸ Исто, стр. 9

¹⁴⁹ Исто, стр. 11-18

¹⁵⁰ Енциклопедија Ниша, стр. 20

¹⁵¹ Исто, стр.293-294.

велики је ризик не само улагање новог, већ и задржавање раније уложеног капитала. Зато су новчани заводи, као и Нишка задруга дошли до закључка да је најбоље да своја предузећа понуде на продају¹⁵²

Пошто су успела да сачувају новац и пословне књиге, банкарске организације у Нишу, после Првог светског рата обновили су рад. Њихово пословање и даље је пратила велика несташица новца. На то је утицало како преливање новца у индустријска предузећа, тако и велика инфлација. Осим тога, бавећи се приврним пословима, банкарске организације кредитирале су сопствена предузећа, па су и саме имале потребе за већим средствима. То је био разлог што су неке банкарске организације предузеле мере за повећање сопственог капитала. Тако је и Нишка задруга за међусобно помагање и штедњу почетком 1921. године, приступила измени својих правила ради повећања капитала.

Одмах после Првог светског рата Задруга је пословала са променљивим успехом а своје даље планове усмеравала према индустријској производњи. У сарадњи са чланом управе Владом Димитријевић, задруга је саградила Фабрику обуће. *Фабрика обуће Владе Димитријевића и Нишке банке* основана је 1922. године. Запошљавала је 60 до 80 радника и производила је 200 пари обуће дневно¹⁵³. Нишка задруга за међусобно помагање и штедњу је променила свој назив у Нишку задругу 1923. године¹⁵⁴

На основу огласа у новинама из 1926. године Задруга је обављала следеће послове: Даје зајмове по меницама; прима улоге на штедњу под повољним условима; има на стоваришту велику количину модерне обуће, израђене у својој фабрици, и продаје их по врло ниској цени¹⁵⁵.

Иако се много очекивало од фабрике обућа, убрзо се показало да је бављење индустријском производњом за Задругу било неуспешно. Због тога, више пута је долазило до снижавања цена мушке, женске и дечје обуће у циљу распродаје, па и жеља да се фабрика прода. С обзиром да се тешко могла продати фабрика, Задруга у свом локалу у Пашићевој улици отворила је заложно одељење, где је у залог примала робу, државне папире и остале вредности са врло повољном каматом¹⁵⁶.

Године 1927. Нишка задруга окреће се банкарском пословању: есконтује менице, отвара текуће рачуне, прима новац на штедњу и враћа са или без отказа¹⁵⁷.

Повратак на банкарско пословање повратио је пољуљано поверење, па су улози на штедњу више него удвостручени-повећани су са 3.200.000 за 1926. на 7.000.000 динара 1930. године.

¹⁵² Севдалин Андрејевић, Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године, Ниш 1970. стр. 108

¹⁵³ Енциклопедија Ниша, стр. 284

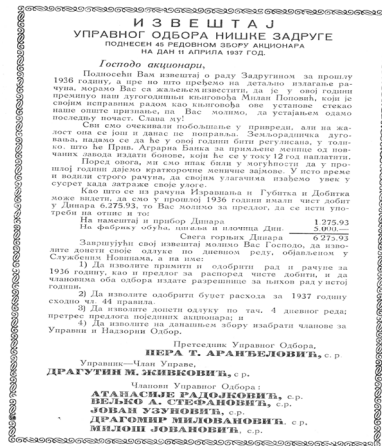
¹⁵⁴ Исто, стр.20

¹⁵⁵ Новине "Привредни лист" Ниш, бр. 837 од 11.02.1926. стр.4

¹⁵⁶ Исто,

¹⁵⁷ Исто,

Почетак велике економске кризе од 1929. године донео је приватним банкарским организацијама у Нишу нове тешкоће. Те тешкоће настале су, с једне стране, због повлачења капитала од стране поверилаца, а с друге стране, због лошег банкарских индустријских предузећа. Због тешких економских прилика, али и пољуљаног поверења, улози су се на штедњу Нишке задруге смањивали. Стање се нешто почело нормализовати тек од 1936. године. *“Сви смо очекивали побољшање у привреди, али на жалост она се још и данас не поправља... Поред овога, ми смо ипак били у могућности да у прошлој години дајемо краткорочне меничне зајмове. У исто време и водили строго рачуна, да својим улагачима изађемо увек у сусрет када затраже своје улоге”*¹⁵⁸

Биланс за 1936 годину Нишке задруге на основу Извештаја Управног одбора Нишке задруге поднесен на 45 редовном збору акционара

Према билансу Нишке задруге за 1936. годину, на дан 31. децембар, резултат Задругиног рада био је: Бруто зарада по свим банчиним пословима износила је 550.917,50 динара. Укупни расходи износили су 550.194,87 динара, тако да чиста добит износи 722,63 динара. Овај извештај поднео је Управни одбор Нишке задруге који је радио у следећем саставу: Председник-Петар Т. Аранђеловић, апотекар; Управник-Драгутин М. Живковић, трговац, Чланови: Атанасије Радојковић, рентнијер; Вељко А. Стефановић, трговац; Јован Узуновић, рентнијер; Драгомир Миловановић, трговац и Милош Л. Јовановић, дворски ћурчија. Проверу је извршио Надзорни одбор у следећем саставу: Председник-Марјан А. Марјановић, трговац; Чланови: Ђорђе А. Леовић, лекар и Сима Радојковић, економ.¹⁵⁹

Састав Управе према извештају за 1938. годину остао је исти, осим што је управник Драгутин М. Живковић, трговац истовремено обављао и функцију

¹⁵⁸ Историјски архив Ниша, Нишка задруга, Ф I, Биланс за 1936.

¹⁵⁹ Исто, Биланс за 1937.бр. 18

председника Управног одбора. Управни одбор се одласком члана Атанасија Радојковића и спајањем функција председника и управника од шест смањило на четири члана. У Надзорни одбор уместо Ђорђа Леовића, лекара који је са службом прешао у Београду, дошао Андра Ивановић, трговац¹⁶⁰.

Нове промене у Управном одбору Нишке задруге наступиле су наредне 1939. године. Нови чланови постали су: Тихомир Ракић, лекар и Ђорђе Костић, рентеријер, док је бивши члан Вељко А. Стефановић преузео место председника Управног одбора¹⁶¹. У извештају Управног одбора стоји да је задруга повећала свој капитал и дошла до већих расположивих средстава продајом Фабрике обућа, за потребе основне школе, Градском поглаварству Ниша за 420.000¹⁶².

Већина банкарских организација није могла да се опорави, ни после опште економске кризе. Крај Другог светског рата дочекало је шест банкарских организација, међу којима је била и Нишка задруга. После другог светског рата Нишка задруга није добила дозволу за обнову рада, већ је ликвидирана 1947. године¹⁶³.

Архивски фонд је Нишке задруге примљен је 1953. године (књига улазног инвентара бр. 56). Регистратурски је сређена архивска грађа, а књиге су обрађене и пописане. Фонд ове банке састоји се углавном од књига и нешто аката. Датум најстаријег акта је 29.02.1924. а датум последњег списка је 01.07.1948. године. По садржини то су разноврсна овлашћења за подизање новца, тестаменти, молбе банци и разни спискови.

Грађа фонда је непотпуна и обухвата период од 1908-1948. године, и има : 10 књига и 1 кутију (0,15).

Књиге, 1908-1948;

1. Књига текућих рачуна 1908-1913; 1923-1937; 2књ.
2. Књига улога на штедњу 1923-1944; 2 књ.
3. Књига привремених рачуна 1937-1946; 1 књ.
4. Главна књига 1938-1941; 1 књ.
5. Дневник 1939-1948; 2 књ.
6. Књига оставе по текућем рачуну 1938; 1 књ.
7. Прима ноте 1939-1946; 1 књ.

Списи, 1924-1948;

Грађа садржи: Списак улагача, штедну књижицу, забране дужницима и преписку око наплате истих; судска решења, извештаји о раду задруге и другу преписку, спискове лица са знаком непокретног имања које је Нишка задруга у ликвидацији продала¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Исто, Биланс за 1938. бр.19

¹⁶¹ Исто, Биланс за 1939. бр.20

¹⁶² Исто

¹⁶³ Енциклопедија Ниша, стр. 20

¹⁶⁴ Водич историјског архива Ниша, Ниш 1996. стр.245